

ÖZGÜN İSLAMÎ KURUMLARDAN OLAN PARA VAKIFLARINA GENEL BİR BAKIŞ VE PARA VAKIFLARININ KATILIM BANKALARINA ALTARNATİF OLMA YÖNÜ

Ayşe Celebcioğlu*

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı,
Doktora Öğrencisi, ayse.celebcioglu1@ogr.sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4169-9084

ÖZ

Osmanlı Devleti gizli ya da açık işgal ettiği ülkelerden beslenen bir sömürge imparatorluğu olmadığından, kurulduğu yıllardan itibaren sürekli mâli problemler yaşamıştır. Hatta bu durum, ahlaki kendilerine şîar edinen hemen hemen tüm İslam toplumları için süregelen bir problem olmuştur. Bu konuya İslamın temel kaynaklarında yeralan “Faiz Yasağı” da eklenince durum iyice içinden çıkılmaz bir boyut sergilemiş, Müslüman toplumlar günümüz vahşi Kapitalizminin gölgesinde kendilerine en uygun yöntemi ararlarken, faize bulaşmama konusunda da âzami çaba göstermişlerdir. İşte bu çabanın bir neticesi olarak Osmanlı Devleti; günümüz iktisadi sisteminde halen tartışmalara konu olan “Para Vakıflarını” faize alternatif bir kurum olarak ortaya koymuştur. Çalışmanın amacı; “Para Vakıflarının” günümüz Kapitalist bankacılık sistemine alternatif olup olmayacağı konusunu irdelemek olmaktadır. Bu konu incelenirken “Nitel İnceleme” yöntemlerinden “Derleme ve Sentez” usûlünden faydalanılmıştır.

Yapılan çalışma neticesinde; Para Vakıflarının pekala Katılım Bankalarına alternatif olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü Osmanlıdan buyana devam eden bu müessesenin kökeninde Kapitalist kâr maksimizasyonu değil, aksine “Muâmele-i Şer’iyye” yöntemlerinden yararlanılarak hayır yapmaya dayalı “Karz-ı Hasen” mantığı bulunmaktadır. Yapılan işlemler günümüz tartışmalarının aksine bünyesinde faiz barındırmamaktadır. Zira faiz tek sözleşmede gerçekleşen bir olgudur ve “Muâmele-i Şer’iyye” yöntemlerinin hepsinde iki bazen üç sözleşme devreye girmektedir. Bu nedenlidir ki, Kapitalist kâr maksimizasyonu yerine fakirin ve düşkün kimselerin faize bulaşmadan kredi ihtiyaçlarını

gidermek mantığı üzerine kurgulu bu müessese; Ebû Suud Efendi dahil dönemin pek çok Osmanlı şeyhülislamı ve din aliminden caizlik fetvası almıştır. Sistem; yapılan Muâmele-i Şer'iyye işlemleri ile dolaylı yoldan bir takım gelir getiren fazlalıkları barındırsa da, bu fazlalıklar Kapitalist sermayedarlara değil yine fakir halka hayır olarak döneceği için pek çok Osmanlı padişahı bu müesseseyi yoğun tartışmalara rağmen yasaklamış, tersine mâmur ederek kalkındırmıştır.

Anahtar Kelimeler; Vakıflar- Para Vakıfları- Muâmele-i Şer'iyye- Faiz ve Riba- Osmanlıda Vakıflar.

Jel Kodları; D01- D02- D58- D53- D04.

AN OVERVIEW OF MONEY FOUNDATIONS AS ONE OF THE UNIQUE ISLAMIC INSTITUTIONS AND MONEY FOUNDATIONS AS AN ALTERNATIVE TO PARTICIPATION BANKS

ABSTRACT

Since the Ottoman Empire was not a colonial empire that secretly or openly fed from the countries it occupied, it has always had financial problems since its establishment. In fact, this has been an ongoing problem for almost all Islamic societies that have adopted morality as their motto. When the "Prohibition of Interest" in the basic sources of Islam was added to this issue, the situation became even more intractable, and Muslim societies tried to find the most suitable for themselves in the shadow of today's brutal Capitalism, while trying to make the maximum effort not to get involved in interest. As a result of this effort, the Ottoman Empire introduced "Money Foundations" as an alternative institution to interest, which is still the subject of debate in today's economic system. The aim of the study is to examine whether "Money Foundations" will be an alternative to today's capitalist banking system. While examining this issue, the "Compilation and Synthesis" method was utilized in the "Qualitative Analysis" methods.

As a result of the study, it was concluded that Money Foundations may well be an alternative to Participation Banks. Because the origin of this institution, which has been going on since the Ottoman Empire, is not capitalist profit maximization, but on the contrary, there is the logic of "Karz-ı Hasen" based on charity by making use of "Muâmele-i Shar'iyye" methods.

Contrary to today's debates, the transactions do not involve interest. This is because interest is a phenomenon that takes place in a single contract, and in all of the "Mu'amala-i Shar'iyya" methods, two and sometimes three contracts come into play. For this reason, instead of capitalist profit maximization, this institution, which was based on the logic of meeting the credit needs of the poor and the needy without incurring interest, received fatwas of permissibility from many Ottoman sheikhulislams and religious scholars of the period, including Abu Suud Efendi. Although the system indirectly generated some surpluses through the Muâmele-i Shar'iyya transactions, since these surpluses would be returned to the poor people as charity and not to capitalist capitalists, many Ottoman sultans did not ban this institution despite intense debates, but on the contrary, they developed it.

Key Words; Foundations- Money Foundations- Muâmele-i Şer'iyye- Interest and Riba- Foundations in the Ottoman Empire.

Gel Kode; D01- D02- D58- D53- D04.

GİRİŞ

İlk olarak hangi zamanda ve hangi coğrafyada çıktığı net olarak bilinmese de, ilk vakıf uygulamalarının; toplumun ibadet ihtiyacını gidermek maksadıyla kurulmuş “mabetler” olduğu anlaşılmaktadır. Gerek müslüman gerekse gayrimüslim toplumlara bakıldığında; vakfetme ihtiyacının kökeninde hep mabet inşası, bakımı gibi faaliyetler olması bizlere vakıfların ilk olarak ortaya çıkış gayelerini göstermektedir. Bu durumun İslam dininde de böyle olduğunun göstergesi; “Kâbe-i Muazzama-Mescid-i Nebevî-Kuba Mescidi” gibi kutsal mekanların vakıf ürünü eserler olarak kabul edilmiş olmalarıdır (M. E. Durmuş, 2022, s. 90). Bu örneklere bakarak meseleyi Hz Peygamber’e (s.a.v.) kadar götürmek isteyenlerin elinde açık ve doğrudan bir nass bulunmasa da, ayet ve hadislerin dolaylı manalarıyla konuyu delillendirdikleri görülmektedir. Nitekim, Kur’an-ı Kerim’de doğrudan “Vakıf” kelimesi zikredilmemekle birlikte; iyilik yapmak, sadaka vermek, hayırda yarışmak, infakda bulunmak gibi konularla alâkalı pekçok ayet bulunmaktadır (Teber, 2002, s. 199). Konunun İslami bankacılık uygulamalarını içeren İslam İktisadı perpektifinden ele alınması durumunda ise; bu konudaki ilk uygulama örneklerinin Osmanlı Devleti dönemindeki “Para Vakıflarına” dayandığı söylenebilir. Ancak para vakıflarının ilk kez Osmanlı Devletinde

uygulandığına yönelik elimizde net ve kesin bir delil de bulunmamaktadır (Özcan, 2003, s. 11).

Banka dışı finansal kurumlardan “Vakıflar” hakkında geçmişten günümüze kısa bilgiler vererek günümüzde katılım bankalarına alternatif olma yönünün irdelenmesi hususunun amaçlandığı ilgili alışmamızda; “Vakfın Tanımı ve Mahiyeti-Vakfın Unsurları-Vakfın Temel Özellikleri- Vakfın eşitleri- Vakfın Meşruiyeti-Para Vakıflarının İslam İktisadındaki Yeri ve Meşruiyeti- Para Vakıflarının Tarihi Geçmişi- Para Vakıflarının Yapısı ve Mahiyeti- Para Vakıflarının İşleyişi- Para Vakıflarının Katılım Bankalarıyla Kısa Mukayesesi- Para Vakıflarının Meşruiyeti ve Getirilen Eleştirilerin Genel Olarak Değerlendirilmesi” gibi yönlerden konu ele alınıp genel bir ereve çizilerek literatüre bu yönde bir katkı yapılması düşünölmektedir.

1. VAKFIN TANIMI VE MAHIYETİ

“Hapsetmek-Alıkoymak-Durdurmak” manalarına gelen vakıf kelimesi, terim olarak; “mölük edinilmiş bir malın aslının Allah’a (c.c.) bırakılıp, menfaatinin insanlara tahsis edilerek ebediyyen alıkonmasıdır” şeklinde tanımlanmaktadır. Tanım sonunda yer alan “Ebediyyen Alıkoyma” ifadesi ile; ilgili malın ebediyyen Allah’ın (c.c.) mölkünde kalmaya devam edeceği, ilgili malın mölkiyetinin başkasına geçemeyeceği, malın belirli bir süreyle değil süresiz olarak vakfedileceği hususlarına dikkat çekilmektedir (M. E. Durmuş, 2022, ss. 85–86; Günay, 2012). Vakıflarla ilgili tanımlamaların tümünde yeralan ortak içerik; “malın mölkiyetinin kamu hizmetine tahsis edilmesi” hususu olmaktadır. Çünkü vakfedilen mal kamunun hizmetine sunulmuş ve kamunun ihtiyaçlarını karşılamayı kendine amaç edinmiş olduğundan, bu özellik gerçekte vakıflara sosyal bir statü kazandırmaktadır (Ertem, 1999, s. 111).

2. VAKFIN TEMEL UNSURLARI

Vakfı meydana getiren başlıca üç ana unsur bulunmaktadır. Bunlar; 1-) Vakıf (Vakfeden Kimse). 2-) Mevkuf (Vakfedilen Şey). 3-) Mevkûfun Aleyh ya da Meşrûtun Leh (Vakıftan Yararlanan Kimse). Bu hususlar bir vakıf için olmazsa olmaz ve birbirinden ayrılmaz

parçalarıdır. Bunlardan biri dahi olmazsa, vakıf inşâ edilmiş olmaz (Ertem, 1999, ss. 112–113). Burada vakfeden kesim genellikle üst tabakayı, vakfedilen kesim ise genellikle alt tabakayı teşkil ettiğinden vakıf müesseseleri burada; üst tabaka ve alt tabaka arasında bağ kurup, alt sınıftakilerin oranının küçülmesine ve orta sınıftakilerin oranının büyümesine sebebiyet vererek, toplumda aşırı uçların oluşmasını engelleyecek ve toplumu her türlü aşırılıklardan uzak tutarak, İslamın öngördüğü ifrat ve tefritten uzak ortalama vasıflara sahip müslümanlar manasına gelen “Vasat Ümmet” boyutuna taşıyacaktır.

3. VAKFIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bir kurumun vakıf olarak nitelendirilebilmesi için taşıması gereken özellikler şöyle sınıflandırılabilir; (Ertem, 1999, ss. 113–116).

- 1-) İrade Beyanı (Vakıf hukuki bir tüzel kişilik olduğundan, vakfin hukuken kişilik kazanabilmesi için irade beyanına ihtiyaç vardır).
- 2-) Vakfin Ebedî Olması (Vakıf belirli bir süreye bağlı kalarak kurulamaz, vakıfta süreklilik esastır).
- 3-) Vakıf Temlik ve Temellük Edilemez (Vakıf herhangi bir kişi ya da kurumun mülkiyeti altına giremez, alınıp satılamaz).
- 4-) Vakfin Tüzel Kişiliği (Vakıf gerçek kişilikten bağımsız hak ehliyetine sahip bir kurum olduğundan, onun kişiliği tüzel kişilik olarak adlandırılır).
- 5-) Vakıf Kurma İşleminin Bağlayıcılığı (Vakfin kurulduktan sonra tek taraflı olarak fesh edilememesi ve artık bu işlemde geriye dönülemez demektir). Vakıflar ile ilgili belirtilen özellikler mutlak olup; bu özelliklerden birinin dahi olmaması o kurumun vakıf olmasına mâni teşkil edecektir.

4. VAKFIN ÇEŞİTLERİ

Vakıflar; 1-) Mülkiyet Açısından (Sahih-Gayrı Sahih). 2-) Yaralananlar Açısından (Hayrî-Zürr’i). 3-) Yararlanma Şekli Açısından (Kendisinden ve Gelirinden Yararlanma). şeklinde (3) grupta incelenmektedirler (M. E. Durmuş, 2022, ss. 89–90).

4.1. Mülkiyet Açısından Vakıflar; “Sahih Vakıfların” konusu “Özel Mülkiyet” olup, özel

mülkün menkul ya da gayrimenkul olması önem arzetmemektedir. “Gayr-ı Sahih Vakıflarda” özel mülkiyet söz konusu olmayıp, bu vakıflarda devlete ait mülklerin rakabesi yani çıplak mülkiyeti değil menfaati vakfın konusunu oluşturur. Vakıflarda esas itibariyle özel mülkiyet geçerli olmakla birlikte, özel mülkiyetin söz konusu olmadığı gayr-ı sahih vakıflar da esas itibariyle geçerli vakıflar olmaktadır.

4.2. Yararlananlar Açısından Vakıflar; “Hayrî Vakıfların” konusu “fakir-kimsesiz-yetim-yolcu-öğrenci” gibi ihtiyaç sahibi kimselerin ihtiyaçlarını gidermek olup, bu vakıflar bütün insanların menfaatine ve hayrına olacak şekilde faaliyet göstermektedirler. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde önemli bir yeri olan mahalle ve köylerdeki fakirlerin gözetildiği “Avârız Vakıfları” da bu gruba girmektedir. “Zürri Vakıflarda” ise, kişiler zengin ya da fakir akrabalarının faydalanması için vakıf kurarlar. Her ne kadar miras hükümlerini ortadan kaldırma gibi bir işlev görse de, İslam alimleri bu vakıflara cevaz vermektedir. İslam Hukukunun zürri vakıflara cevaz verme nedenlerinin başında; İslam dininin akrabaların gözetilmesini emretmesi, vakıfların yapı itibariyle ebedî olarak tesis edilen kurumlar olması, aile üyeleri yok olduğunda bu vakfın gelirlerinin tamamının kamunun menfaatine tesis edilecek olması gibi hususlar gelmekte olup; bu hususlar ilgili kurumların dinen câiz olmasına kanıt teşkil etmektedir (M. E. Durmuş, 2022, ss. 89–90).

4.3. Yararlanma Şekli Açısından Vakıflar; Aynı zamanda “Hayrat” olarak da adlandırılan “Bizzat Kendisinden Yararlanılan (Aynî) Vakıflar”; “mescit-köprü-çeşme-kütüphane” gibi zengin fakir herkesin hizmetine sunulmuş kurumlar olabileceği gibi, “imâret-hastahane-aşevi” gibi sadece fakirlerin faydasına sunulmuş kurumlar olabilmektedir. Doğrudan kendisinden değil de “Menfaatinden ya da Gelirinden Yararlanılan (Gayr-ı Aynî) Vakıflar” ise; gelirinden faydalanılan “bağ-bahçe-arazi” gibi üstü açık anlamında “Müsteğallât” vakıflar ve yine gelirinden faydalanılan “dükkan-han-hamam” gibi üstü kapalı ve çatılı anlamına gelen “Müsekkafât” vakıfları olarak iki şekilde hizmet görmektedirler.

5. VAKFIN MEŞRUIYETİ

İslam tarihinde vakıflar konusunu “Kâbe-i Muazzama-Mescid-i Nebevî-Kuba Mescidi” gibi kurtul mekânların yapımından hareketle Peygamber’e (s.a.v.) dayandıranlar; delil olarak Kur’an-ı Kerim’deki “iyilik yapmak, sadaka vermek, hayırda yarışmak, infakda bulunmak”

gibi konularla alâkalı ayetleri ileri sürmektedirler. Konunun Peygamber'e (s.a.v.) dayandırılması ile ilgili Őu hadise de oldukça önemli kabul edilmektedir. Bilindiği üzere İslamiyetin ilk yıllarında önde gelen sahabelerden "Hz. Ebûbekir-Hz. Ömer- Hz. Osman- Hz. Ali" sahip oldukları pekçok malı Allah (c.c.) uğrunda vakfetmişler ve müslümanların faydasına sunmuşlardır. Bu sahabelerden Hz. Ömer'in oğlu, İbn Ömer hadisi Şöyle nakletmektedir; "Hayber'in fethinden sonra babam Hz. Ömer'e (r.a.) ganimetten bir arazi verilmişti. Babam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) giderek -Ey Allah'ın (c.c.) Rasulü; benim bugüne kadar Hayber'deki yer kadar değerli bir yerim olmamıştı. Bu yeri ne yapmamı emredersiniz- dedi. Peygamber (s.a.v.); -İstersen o arazinin aslını elinde tutup, gelirini fakirlere bağışlayabilirsin- dedi. Bunun üzerine babam Hz. Ömer (r.a.) bu araziyi bazı şartlarla vakfetti. Őöyke ki; -Bu arazinin aslı satılmayacak, hibe edilmeyecek, varis olunmayacak. Bu arazinin geliri; fakirlere-miskinlere-yolda kalanlara-kölelere-Allah (c.c.) yolunda savaşanlara- misafirlere verilecek. Söz konusu mütekavvim arazinin rakabesine göz dikmeden sadece gelirinden örf'e göre yenmesinde ya da yedirilmesinde bir günah söz konusu değildir-" (Buhârî, Őurût, 19; Müslim Vasiyet, 15). Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önerilerinin yazılı şekilde yer aldığı bu hadis vakıfa örneklik teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir. Sonraki dönemde pek çok sahabe buna istinaden malını vakfetmiştir (M. E. Durmuş, 2022, s. 92).

Vakıfların meşruiyetiyle ilgili asr-ı saadetteki bu uygulamalara bakarak herhangi bir sorunun olmadığı düşünülse de, asıl sorun bu vakıflara nakit para bağışlanması ve bu nakit paradan elde edilen gelirlerin "Faiz" olarak değerlendirilmesi hususudur. Sonraki dönemlerde; "paradan vakıf olur mu?" "para vakfı faizin ta kendisidir" şeklindeki görüşlerden hareketle bu konu, günümüzde de halen yoğun şekilde devameden çeşitli itham ve tartışmalara konu olmuştur. Günümüz İslam İktisadıyla doğrudan ilgisi olan bir çeşit kredi kurumları niteliğindeki "Para Vakıfları" konusu; para vakıflarının yapısı ve mahiyeti, para vakıflarının işleyişi, para vakıflarının İslam Hukukundaki yeri ve meşruiyeti gibi başlıklar halinde ele alınarak çalışmanın ileriki bölümlerinde incelenecektir.

6. KREDİ KURUMU NİTELİĞİNDEKİ PARA VAKIFLARININ İSLAM İKTİSADINDAKİ YERİ VE MEŞRUIYETİ

6.1. Para Vakıflarının Tarihi Geçmişi

Tarihi verilere bakıldığında para vakıfları ile ilgili ilk uygulamaların Osmanlı Devleti dönemine rastlandığı görülmektedir. Tarihte bilinen en eski para vakfı uygulamasının; “1423 yılında Yağcı Hacı Muslihuddîn’in 10 bin alçeyi vakfederek, geliriyle Kilise Camiinde hergün Kur’an-ı Kerim tilaveti yapan üç kişiye birer akçe verilmesini şart koştuğu” şeklindeki bir nakil olduğu anlaşılmaktadır. Daha öncesiyle elde ilgili bir delil ya da kaynak olmadığından hareketle bu uygulmanın bir Osmanlı buluşu olduğu düşünülmektedir. Fatih ve Kanûnî devirlerinde para vakıfları öyle yaygınlaşmıştır ki, bu devirlerde müderris ve imam maaşlarının bile para vakıflarından karşılandığı rivayet edilmektedir. Bu konuya bir örnek vermek gerekirse; Sultan II. Bayazid İstanbul’da yaptırmış olduğu medresede şeyhülislamın haftada bir gün ders vermesi karşılığında, para vakfından kendisine ücret verilmesini emrettiği bilgisi kayıtlarda yer almaktadır (Ekinci, 2021). Bu doğrultuda eldeki kaynaklar ışığında para vakıflarının bir Osmanlı buluşu olduğu kabul edilmekle birlikte, bu uygulamanın hangi padişah zamanında başlatıldığına dair elde net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet dönemine ait bazı bilgilerden hareketle, bunların para vakıflarına ait ilk örnekleri olduğu varsayılmaktadır (Özcan, 2003, s. 11).

6.2. Para Vakıflarının Yapısı ve Mâhiyeti

Osmanlı Devleti bir sömürge imparatorluğu olmadığından kurulduğu yıllardan itibaren sürekli mâli problemler yaşamıştır. Hatta bu durum hemen hemen tüm İslam toplumlarında İslamın ilk çıkışından itibaren süregelen bir problem olmuştur. Söz konusu problemlere çözüm bulmak gayesiyle, kaynağını doğrudan naslardan alan “Karz-ı Hasen” uygulaması ve bunun haricinde tamamen riske dayalı olarak tesis edilen “Kâr/Zarar Ortaklıkları” uygulamaya konulmuştur. Bu yöntemler ortaya konularak bir yandan “Faiz Yasağı” ihlal edilmeden ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmış diğer yandan ortaya çıkan problemlerin helal yollardan giderilmesi amaçlanmıştır (Aşar, 2011, s. 14). Ancak Osmanlı Devletinde Karz-ı Hasen uygulamalarında yaşanan sıkıntılar ve bu kredilerin geri dönüşünde ortaya çıkan aksaklıklar onları alternatif yöntemler aramaya mecbur bırakmıştır. İşte Osmanlı Devletinde alternatif yöntem olarak vücuda getirilen “Para Vakıfları”, bu ihtiyaca binâen ortaya çıkmış

kurumlar olup; söz konusu kurumlar gerek içinde bulunduğu dönem itibariyle gerekse günümüzde oldukça fazla tartışmalara ve eleştirilere maruz kalmıştır.

Para Vakıfları devletin denetiminde meydana gelen bir nevi “Para Pazarı” demektir. Devleti yönetirken beklenmedik şekilde ortaya çıkan; doğal afet, savaş, olağan üstü durumlar gibi hallerde bunların telaffisi için oluşturulmuş âni nakit ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak ihdas “Avâriz Vakıfları” ile “yeniçeri-esnaf-harem ağası” gibi birliklerin kendi maaşlarını tahsil etmek için kurdukları “Orta Sandıkları” birer para vakfı kurumları olmaktadır (Ekinci, 2021). Özellikle yükselme döneminde sınırların gelişmesi ve masrafların artması paralelinde, içinde bulunduğu kaynak sıkıntısını Para Vakıfları (Vakfu'n-Nukûd) ile gidermeye çalışan Osmanlı Devleti, elbette bu yöntemi İslamın en önemli yasağı olan “Faize” bulaşmama gayesiyle geliştirerek uygulamıştır. Yöntemin temelinde belirli bir nakdin vakfa bağışlanması ve bu nakit bedelden fakirlere yardımcı olmak gayesiyle belirli bir getiri elde edilmesi yatmaktadır. Vakıf yönetimi burada para vakfının sermayesini oluşturan nakit bağışlar ile bir yandan şahısların kredi ihtiyacını karşılamakta, diğer yandan genellikle “Muâmele-i Şer-iyye ve İstiğlâl” satışlarla kullanılan kredilerden elde edilen gelirler ile de fakirlere yardımlarda bulunmaktadır (Aşar, 2011, s. 14). Tüm bu bilgiler ışığında denilebilir ki; “Para Vakıfları”; sadece fertlerin kredi ihtiyacını karşılamak değil, maaş ödemesi ve olağan üstü durumlarda kaynak sağlanması vasıflarından dolayı aynı zaman birer “Sosyal Sigorta Kurumları” olmaktadır.

6.3. Para Vakıflarının İşleyişı

Para Vakıfları vakfedenlerden elde ettikleri nakdi getirileri teoride (Aşar, 2011, ss. 14–20); 1-) Muâmele-i Şer'iyye, 2-) Bey-i İstiğlâl, 3-) Karz-ı Hasen, 4-) Mudârabe (Mutlak-Mukayyed Ortaklık), 5-) Bidaâ (Ticaret Malı), 6-) Müşâraket (Ortaklık), 7-) Akara Tebdil ve İcare (Kiralama) gibi yöntemlerle işletse de; pratikte bu yöntemlerden en çok kullanılan “Muâmele-i Şer'iyye-Bey'i İstiğlal-Karz'ı Hasen” olmaktadır. Bunlar arasında ise “Karz-ı Hasen”in toplam kullanım içindeki oranı sınırlı seviyede gerçekleşmektedir denilebilir (Özcan, 2003, ss. 373–375). Aşağıda pratikte kullanılan üç yöntemin açıklanması yapılmaktadır;

6.3.1. Muâmele-i Şer'iyye Yöntemi

Bu yöntem faiz yasağına bir alternatif olarak, fertlerin finansman gereksinimini sağlarken onların faizden korunmalarını sağlamak için geliştirilmiş bir yöntem olmaktadır. İslam hukukunda “Muâmele-i Şer'iyye” yöntemi; vadeli şekilde satışı gerçekleştirilen bir malın, daha düşük bir bedel ödenerek peşin şekilde geri satın alınması anlamına gelen “Bey'i İne Satış” ile eş değer görülmektedir. Bu uygulamada söz konusu borç ilişkisinden kaynaklanan fazlalığın satım sözleşmesinden dolayı ortaya çıkmış olmaması için araya ilave bir satış sözleşmesi ilave edilmesi söz konusu olduğundan, İslam Hukukunda “Hile-i Şer'iyye” yani “Şer'i Çözüm” olarak değerlendirilmektedir. Mevcut borç işleminin arasına dahil edilen ilave satım akdi yoluyla yapılan işlemi faiz olmaktan çıkarıp haram yasağını ortadan kaldırdığı için pekçok İslam uleması için önemli görülen “Muâmele-i Şer'iyye” yöntemi; uygulamada farklı şekillerden yapılıyor olsa da hepsinin ortak noktası; araya bir satım akdi dahil edilerek gelecekte fazlasıyla ödemesi yapılacak borç miktarını satım akdine dayandırmak olmaktadır (M. E. Durmuş, 2022, ss. 94–95).

“Muâmele-i Şer'iyye” işleminin sahihliği açısından taşıması gereken özellikler şunlardır; (Aşar, 2011, ss. 18–19).

- 1-) Para vakfının ve para talebinde bulunan borçlunun, sözleşmeyi hakim-kadı huzurunda yapmaları gerekmektedir.
- 2-) Sözleşmeye taraf olan kimselerin devletin belirlediği “Fâiz/Kârpayı” hadlerine uymaları zorunludur.
- 3-) Para vakfi vermiş olduğu borcun haricinde, ikinci sözleşmede satılan mal vasıtasıyla belirli oranda fazlalık istediğini karşı tarafa bildirmek zorundadır. Ancak burada vade dolduğunda borçlu borcunu ödeyemezse, para vakfi ödenmeyen günler için kesinlikle faiz talep edemez.
- 4-) Henüz vade gelmeden borçlu borcunu öderse, para vakfi tarafından yalnızca vade gününe kadar olan kâr talep edilebilir. Para vakfının kararlaştırdığı vadenin sonundaki kârın tamamını erken ödeme olarak talep etme hakkı yoktur.
- 5-) Para vakfindan alınan borç “vakfin alacağı emsali ile yerine getirilir” ilkesi gereği aynı cinsten varlıklarla ödenmelidir. Meselâ; alınan borç akçe ise akçeyle, altın ise altın ile ödemede bulunulacaktır.

6-) Para vakfi, verdiği paranın geri dönüşünü sağlamak maksadıyla güçlü teminatlar almak zorundadır. Meselâ; verilen borca denk kuvvetli bir rehin ya da verilen borcu ödemeye muktedir zengin bir kefil bu teminatları karşılamaya kâfi gelecektir. Buradaki ölçü; “her bin akçe için bir kefil” şeklinde olup, vakfiye şartnamesinde şart koşulmaktadır.

Yöntemin “Fikhî Açıdan” değerlendirmesine kısaca bakılacak olunursa; Osmanlı dönemi fikhî kaynaklarında “Muâmele-i Şer’iyye” hakkında farklı değerlendirmeler olup; genellikle ulemanın bu konuda ihtilaf ettiği ve bu doğrultuda ilgili uygulamanın geçerliliği hususunda; “Mekruh-Tahrîmen Mekruh-Câiz” olmak üzere üç değişik görüşün ortaya çıktığı görülmektedir (Kaya, 2010, s. 5). Hanefî alimlerin şayet “İneden farklı olarak, araya bir şahsın girmesi” gibi belirli şartlar gerçekleşirse çoğunluğu tarafından, Şâfi alimlerin ise tamamı tarafından cevaz verilen bu yonteme; Malikî ve Hanbelî alimler şiddetle karşı çıktığı müşâhede edilmektedir. Ebû Hanife tarafından, “İne Satış” nevinden yapılan bu tür işlemlerin; şayet iki kişi arasında gerçekleşirse fâsit, ancak araya üçüncü bir şahsın girmesi ile câiz olabileceği vurgulanmıştır (Serahsî, 1983, s. 13/123). Ebû Hanife’nin bu açıklamasıyla yapılan işlemler; araya üçüncü şahısların girmesi sağlanarak “Muâmele-i Şer’iyye” adı altında borç temin etme yolları aranmasının yolunu açmıştır. Hanefî alimlerinden İmam Ebû Yusuf da benzer şekilde; “İne Satış” olarak görülen bu yöntemi câiz gördüğünü, hatta haramdan kaçmak için başvurulduğu takdirde sevâbının bile bulunduğunu “Nassa Binâen” belirtmiştir. Ancak yine Hanefî alimlerden olan İmam Muhammed, faizcilerin uydurduğu “Muâmele-i Şer’iyye” işlemine “İne Satış” ismini vermiş ve kalben bu işleme razı olamadığını dile getirmiş (Döndüren, 2023) olsa da, “Örfe Binâen İstihsânen” bu tür işlemleri câiz gördüğüne dair de pekçok kaynak bulunmaktadır (Dumlu, 2015, s. 315). Günümüz tanınmış fâkihlerinden Hayrettin Karaman’a göre; Teverruk İşleminde” araya 3. kişinin girmesi sonucu “İne Şatışın” önüne geçilmekte, yapılan ikinci satım akdiyle faiz ortadan kalkacağı için yöntemin helal olduğu beyan edilmektedir. Ebu Hanife ve İmam Yusuf’un onay verdiği bu yöntemler sayesinde, gerek ekonomi gerekse ihtiyaç sahibi insanlar destek görmekte, onların dertleri bu yollarla çözüme kavuşmaktadır (Karaman, 2018). Bu uygulama hakkında her ne kadar fâkih görüşleri farklılık arzetsede genel kanaat ve ağırlıklı görüş; “Muâmele-i Şer’iyye”in caiz olduğu yönündedir (Kaya, 2010, s. 5). Kısacası bu yöntemde; kişiler rehin ve kefil göstererek “Muâmele-i Şer’iyye” vasıtasıyla para vakıflarından kredi temin etmekte diğer yandan vade sonunda anapara dahil olmak

üzere vakfın ikinci satıştan belirli oranda “Kâr-Ribh” elde etmesi söz konusu olmaktadır. Böylelikle fertler bir yandan ihtiyaç duydukları kredilere kavuşmakta, diğer yandan vakıf gerçekteşireceği hizmet için belirli bir kâr sağlamaktadır (M. E. Durmuş, 2022, s. 97). Diğer önemli günümüz fakihî olan Ömer Nasuhi Bilmen’e göre ise; vakfın malı bir kimseye ribhsiz (kârsız) borç olarak veremez. Ancak bu işlemden faiz alınması da haramdır. O halde meşru bir satım yoluyla “Para Vakıfları” kullanılarak bir yandan vakfa gelir sağlanmış diğer yandan faiz şeklinde bir muamele yapılmamış olur (Aşar, 2011, ss. 16–17; Bilmen, 1986, ss. 5/47-48).

Yöntemin “Aşamalarına” kısaca değinilecek olunursa (M. E. Durmuş, 2022, ss. 96–97); Burada başlıca iki yöntem uygulanmakta olup; her ikisi de “Muâmele-i şer’iyye”de kullanılan “İne Satış” yöntemi olmaktadır. Birinci Yöntem; 1-) Nakit ihtiyacı içerisinde bulunan kişi, sahibi olduğu bir malı para vakfına 100 kuruşa peşin olarak satar. 2-) Malını vakfa teslim eder ve parasını peşin şekilde alır. 3-) İlgili kişi nakit gereksinimini karşladıktan sonra ilgili malı tekrardan bir yıl vadeli olarak para vakfindan 110 kuruştan geri satınalır. 4-) Yapılan işlem sonucunda ilgili kişi para vakfindan 100 kuruş borç almış, karşılığını 1 yıl sonra para vakfına geri ödemek üzere 110 kuruş borçlanmıştır. 5-) Para vakfi ise verdiği 100 kuruşluk borç sonucunda, 1 yıl sonra tahsil etmek üzere kredi verdiği şahıstan 110 kuruş almayı hak kazanmıştır. İkinci Yöntem; 1-) Para vakfi, nakit ihtiyacı içerisinde bulunan kişiye 1 yıl vadeli olarak 100 kuruş borç para verir. 2-) Para vakfi söz konusu borca ilaveten kendi bünyesinde bulunan bir malını nakit talebinde bulunan kişiye bir yıl vadeli olarak 10 kuruşa satar. 3-) Nakit ihtiyacı içerisinde bulunan kişi vakıftan almış olduğu malı başka bir kimseye teslim eder. 4-) Dışarından olaya müdahil olan kişi, nakit ihtiyacı duyan kişiden teslim aldığı malı ilgili para vakfına götürerek hıbe eder. 5-) Bir yıl sonra vade geldiğinde nakit ihtiyacını gidermiş olan kimse hem para vakfindan aldığı 100 kuruşluk karz-ı hasen tutarını hem de vadeli şekilde satın aldığı malın bedeli olan 10 kuruşu öder. Böylece kredi ihtiyacı duyan kişinin ödemesi gereken 110 kuruşluk bedelin 10 kuruşu, para vakfının hayır işlerinde kullanacağı kârını oluşturmuş olacaktır.

6.3.2. Bey Bi’l-İstiğlal Yöntemi

Ödünç para bulmak amacıyla başvuru akitlerinden olan “İstiğlâl Satış” yönteminde; satıcının sahibi olduğu malı tekrardan kiralamak maksadıyla geçici şekilde satması işlemi söz konusu olmaktadır. İstiğlâl kelimesi, bir varlığın gelirinden ve kârından istifade etmek demektir (Ali Haydar Efendi, 1912, ss. 664–666). Diğer bir ifade ile, bir kimsenin sahibi olduğu malı tekrardan kiralaması karşılığında bir başka kimseye vefâen satması demektir ki; burada satılan malın tekrardan malın sahibi tarafından kiralanması şarttır (Bilmen, 1986, s. 127). Faizden korunmak için tercih edilen söz konusu yöntem; gerçekte günümüzdeki “Rehin-İpotek” işlemi yansıtmakta olup, ilgili rehin işleminde rehin verilen alıcı gerçek anlamda mala malik olamadığından sahibinin izni olmadan o maldan yararlanamamakta ve şayet mal bu süreç içinde telef olursa ilgili borç hukuken düşmektedir (Ali Haydar Efendi, 1912, ss. 664–666).

Kısacası “İstiğlâl Satış” yönteminde; borç veren konumundaki para vakfı nakit talebi olan borçludan satınaldığı gayrimenkulü, borcunu ödeyinceye kadar mal sahibi borçluya tekrardan geri kiralamakta ve karşılığında kendi malının kiracısı olan borçludan sabitlenmiş yıllık bir kira geliri almaktadır. Gerek boçlunun sahibi olduğu bir gayrimenkulü aldığı borç karşılığında para vakfına peşin bedelle satması, gerekse ilgili vakfın borçludan yıllık sabit bir kira getirisi alıyor olması yöntemin tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır ki; para vakıflarının kredilendirmede en fazla kullandığı yöntem bu nedenlerle “İstiğlâl Satış” yöntemi olmaktadır (M. E. Durmuş, 2022, s. 98). Çünkü borçlu tarafından vakfa satılan gayrimenkul vakfın uhdesinde bir nevi rehin-İpotek hükmünde olup, şayet borç ödenmeyecek olursa para vakfı tarafından ilgili gayrimenkule el konularak ya satılmakta ya da borçtan mahsubu yapılarak mevcut borcun kapatılması yoluna gidilmektedir. Belirtilen nedenlerden dolayı para vakıfları açısından risksiz bir finansman aracı olması, onun yüksek tutardaki kredilendirme işlemlerinde “Muâmele-i Şer’iyye”den ziyade daha fazla tercih edilmesine olanak sağlamıştır (M. E. Durmuş, 2022, ss. 98–99). Çünkü belirtildiği üzere yöntemin kendisi başlı başına sabit getirili bir İpotek işlemi olmaktadır.

Yöntemin “Fikhî Açıdan” değerlendirmesine kısaca bakılacak olunursa; Gerek “İstiğlâl Satış” gerekse “Vefâ Satış” her ne kadar satış şeklinde lanse edilse de (İstiğlâl satışta kira devreye girmesi nedeniyle durum biraz farklı olasa da) gerçekte bunlar hakiki bir alış-veriş işlemi olmayıp, bir nevi “Rehin-İpotek” hükmündedir. Çünkü bir taraf verdiği borca karşılık

alacağını garantilerken diğer taraf verdiği garanti karşılığında nakit ihtiyacını gidermektedir (Celebcioğlu, 2017, s. 217). Alıcı satın aldığı malın gerçek sahibi olmayıp, geçici bir süre yani borç ödeninceye kadar o malı elinde tutmakta, bu arada ilgili malı borçluya yeniden kiralarak aynı zamanda sabit bir kira geliri elde etmektedir. İslam hukukçuları nezdinde “İne Satış” olarak değerlendirilen bu tür satışlara; Hanefi ve Şâfi alimler cevaz verse de, Maliki ve Hanbeliler ilgili yöntemleri “Örtülü Faiz “ diyerek şiddetle red ederler (Bilmen, 1986, ss. 47–48). “İstiğlâl Satış” yöntemini câiz görenlerin dayanağı; ihtiyaç ve zorunluluktan dolayı faize düşmeden ihtiyacı gidermek maksatlı olarak bu akitlerin toplum genelinde “Örf ve Gelenek” haline gelmesi prensibi olmaktadır. İlgili akdi geçerli sayanların bir diğer dayanağı ise; “taşınmaz malların kabzdan önce satılmasının mümkün olması ve dolayısıyla bu taşınmazların teslim alınmadan kiralanabileceği” hususu olmaktadır ki “İstiğlâl Satış” işleminde yapılan da bu olmaktadır (A. Bayındır, 1996, s. 21).

Yöntemin “Aşamalarına” kısaca değinilecek olunursa (M. E. Durmuş, 2022, s. 98); 1-) 100 kuruşluk nakde ihtiyacı olan borçlu sahibi olduğu gayrimenkulü 1 yıl sonra geri almak şartıyla para vakfına 100 kuruşa satar. 2-) Para vakfi ilgili gayri menkulü teslim alarak, karşılığında 100 kuruşu nakit ihtiyacı içerisindeki borçluya öder. 3-) Ardından para vakfi ilgili gayrimenkulü malın sahibi olan borçluya, 1 yıllığına 10 kuruşluk bedel karşılığı olarak kiralar. 4-) Bir yıl sonra para vakfi ilgili gayrimenkulü malın sahibi olan borçluya geri satar. 5-) Bu işlem sonucunda borçlu taraf, para vakfına; gayrimenkulün bedeli olan 100 kuruşu ve 1 yıllık kira bedeli olan 10 kuruşu ödemiş olacaktır.

6.3.3. Karz-ı Hasen Yöntemi

Sözlükte “Kesmek-Parçalamak” manasına gelen (Eskicioğlu, 1999, s. 118) Karz-ı Hasen mecellede; “misli olan bir malı yine misli olarak başka bir kimseye ödünç olarak verip geri almak üzere bina edilen bir akit” şeklinde geçmektedir (Ali Haydar Efendi, 1991, ss. 3–82). Kur'an-ı Kerim'de 5 ayette (Bakara/245-Mâide/12-Hadîd/11-Teğâbun/17-Müzemmil/20) doğrudan geçmekte olan bu kavram daha çok “Borç Vermek” manasında kullanılmaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2000, s. 520). Mecellenin tanımında yer alan “Misli Ödeme” ile kastedilen; karz sözleşmesinin “Vedia-Âriyet-Hibe-Sadaka” sözleşmelerinden ayrılması maksatlı olmaktadır. Çünkü “Sadaka-Hibe” sözleşmelerinde mal bir daha geri alınmamak

üzere verilmekte, “Vedia-Âriyet” sözleşmelerinde ise verilen malların bizzat kendilerinin geriye alınmak üzere verilmeleri söz konusudur. Buna karşılık “Karz-ı Hasen” sözleşmesinde verilen malın doğrudan kendisi değil “Mislinin “alınması esas olmaktadır (Duman, 2019, s. 13).

Karz işleminin “Geçerliliğini” sağlayan unsurlar; Karz-ı Hasen sözleşmesinin rüknü; “icab-kabul-teslim” işlemlerinden meydana gelmektedir. Karz sözleşmesinin geçerli olabilmesi için (Kerimoğlu, 1985, ss. 474–475); 1-) Tarafların akli başında ve mümeyyiz olmaları, 2-) Karz akdine konu olan malın mislinin (Benzeri) piyasada kolaylıkla bulunabilmesi, 3-) Karz sözleşmesi sırasında tarafların menfaatlerini belirten bir beyanda bulunmaması, 4-) Karzı veren tarafın istediği anda para veya malı geri isteme hakkının bulunması gibi hususları bünyesinde taşıması gerekmektedir. Belirtilen unsurlar içerisinde geçen “Tarafların Menfaât Belirten İfadede Bulunmaması” hususu geçerlilik açısından oldukça önemli olmaktadır. Çünkü tarafların karz sözleşmesinde kendi menfaatlerini öne sürmesi, işlemi faize götürecektir ki bu durum işlem geçersiz hale getirebileceği gibi karz akdi niyetiyle yapılan sözleşmeyi “Haram” boyutuna taşıyacaktır. Ancak ödünç alan taraf fazlalık nevinden bir tutarı karşı tarafa vermek yerine, kendisine karşılıksız borç veren tarafa teşekkür mahiyetinde hediye ikramında bulunması mümkün olabilmektedir (Bilmen, 1986, ss. 99–100).

Yöntemin “Fıkhî Açıldan” değerlendirmesine kısaca bakıldık olunursa; Karşılığında hiçbir karşılık beklemeden tamamen Allah’ın (c.c.) rızasını kazanmak maksatlı olan “Karz-ı Hasen” akdinin, bütünüyle bu amacı taşıması yöntemin olmazsa olmaz bir özelliği olmaktadır. Ancak İslam Hukuku açısından bu akdin en önemli özelliğinin “Karşılıksızlık İlkesi” olmasına rağmen, uygulamada bu akit karşılığında oldukça “Yüksek Teminatlar” alındığı, ya da değişik adlar altında müşteriden birtakım “Ek Ödemeler” talep ettikleri görülmektedir (Yanpar, 2014, s. 166). Hal böyle olunca tamamen “Karşılıksızlık Esasına” dayanan bu akitlerde, İslami Finans kurumlarının kendisini güvenceye almak maksatlı olarak uygulamakta oldukları “Teminat Metodu” İslam alimleri arasında; -teminatın alınıp alınmaması ya da yüksek miktarda alınmaması- gibi hususlarda tartışmalara sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda kâr elde etmekten ziyade tamamen sıkıntıda olan birinin yardımına koşmayı amaç edinen “Karz-ı Hasen” akdinin; belirtilen olumsuz uygulama

örnekleriyle tamamen tezat teşkil ettiği görölmekte olup; belirtilen olumsuzlukların yöntemin amacından uzaklaşmasına yol açacağı kaçınılmaz bir realite olmaktadır.

Yöntemin “Aşamalarına” kısaca değinilecek olunursa (A. Durmuş, 2022, s. 5); 1-) Nakit gereksinimi içerisinde olan borçlu taraf para vakfından 100 kuruşu 1 yıl vadeli olarak peşin şekilde alır. 2-) Ardından para vakfından “hırka-kalem-mendil” gibi maddi değeri düşük bir malı yüksek bedelle 10 kuruşa yine 1 yıl vadeli olarak satın alır. 3-) Daha sonra borçlu aldığı bu malı üçüncü bir kişiye, üçüncü kişi de para vakfına yeniden hibe eder. 4-) Sonuç olarak nakit ihtiyacı içerisindeki borçlu taraf, 1 yıl sonra toplamda 110 kuruşu para vakfına ödemiş olacaktır. Para vakıfları ile “Karz-ı Hasen” arasındaki ilişkiye genel olarak bakılacak olunursa; gerçekte vakıflar birer hayır kurumları olduğundan ve bu hayır işlemlerine karşılıksız yapmakta olduklarından dolayı, normalde “Karz-ı Hasen” yönetimini çok fazla kullanmaları gerekmektedir. Ancak geçmiş kaynaklara ve özellikle de “Tahsin Özcan”ın 16. Yüzyıl Para Vakıfları” çalışmasına bakıldığında, yapılan arşiv çalışmalarında çok az örneğine rastlanılması nedeniyle durumun hiç de öyle olmadığı görölmektedir. (Özcan, 2003, ss. 373–374). İlgili dönemlerde sınırlı seviyede “Karz-ı Hasen” uygulamalarına nâdir olarak rastlansa da, takip eden dönemlerde neredeyse hiç kullanılmadığı, vakıfların güçlü teminatlarla kendilerini garantiye aldıkları “Muâmele-i Şer’iyye ve İstiğla” yöntemlerini tercih ettikleri mevcut kaynaklardan anlaşılmaktadır (Kaya vd., 2017). Bütün bunlardan hareketle para vakıflarının; tamamı hibeden oluşan nakdi kaynaklarını karz akdiyle kârsız olarak kredi şeklinde kullandığı düşünülecek olursa, karzın geri dönüşünde sıkıntı yaşanması halinde bu vakıflardan yardım gören fakir halkın uğrayacağı kayıplar nedeniyle bu durum toplum zararına olacağından, Karz-ı Hasen uygulamalarının para vakıflarında nadir olarak kullanıldığı çıkarımına varmak yanlış olmayacaktır (Kaya vd., 2017, s. 100).

6.4. GÜNÜMÜZ KATILIM BANKALARIYLA PARA VAKIFLARININ KISA MUKAYESESİ

6.4.1. Benzer Yönlerin Mukayesesi

Para vakıfları ile Faizsiz Finans Kurumlarının; gerçekleştirmekte oldukları finansal işlemleri “Faizsiz” olarak yerine getirmeleri amacı, uygulamakta oldukları yöntemlerde “Hilye-i

Şer'iyye" yani İslam fihına uygun bir takım şer'i çözüm yolları geliştirmekte oluşları, bu yöntemlerin meşruiyeti hususunda bazı tartışmaların gündeme gelmesi, İslamın temel kaynakları olan nassların ana referans kaynağı olması gibi bazı ortak yönler bulunmaktadır (Kayahan vd., 2016, ss. 82–87).

"Benzer Yönler" Genel Olarak Şunlar Olmaktadır (A. Durmuş, 2022, s. 13); 1-) Her ikisinde de amaç; finansman ihtiyacının "Faizsiz" yöntemlerle karşılanmasına dayanır. 2-) Her ikisinde de çözüm kriteri; İslam Hukukunda yer alan hükümlere uygun olma esasıdır. 3-) Her ikisinde de bazı yöntemlerin meşruiyeti yönünde yoğun tartışmalar bulunmaktadır. 4-) Her ikisinde de ana kaynaklar; "kitap-sünnet-icma-kıyas" olmak üzere 4 adet "Edille-i Şer'iyye" muhteviyatından oluşur. 5-) İslami olmanın yansıması, hukuki düzenlemeler kamu otoritesinin onayından geçmek zorundadır. 6-) Her ikisinde de kazancın meşruiyeti; İslam Hukukunun öne sürdüğü genel prensiplere uymak zorundadır. 7-) Her ikisinde de uygulanan kâr; "Şer'i Muamele" olmaksızın kendi başına oluşmaz. Para vakıflarındaki gecikme cezası; Katılım Bankalarındaki gecikme cezası gibi başlangıçta belirlenen bir tutar olmayıp; "Gecikme Cezası- Mahrum Kalınan Kâr" adıyla isimlendirilerek alınmaktadır. 8-) Her ikisinde de "Kayıt Dışılık" sözkonusu değildir. Para vakıfları mutlaka "Şer'iyye Sicilleri"ne işlenmekte; Katılım Bankalarında ise üretim ve ticarete aracılık edilmekte olduğundan yapılan her işlemin mutlaka "Belgelendirilme Mecburiyeti" sözkonusu olmaktadır. 9-) Her ikisinde de "Finansman İhtiyacı" hususunda genel bir terim kullanılması sözkonusudur. Para vakıflarında bu terimin karşılığı "İdâne" olmakta iken; Katılım Bankalarında ilgili finansman ihtiyacı teriminin karşılığı "Kredi-Finansman" olmaktadır. 10-) Her ikisinde de zararın önüne geçmek, riski minimize etmek ve kendini garantiye almak adına müşteriden "Rehin-Kefil" gibi güçlü teminatların alınması sözkonusu olmaktadır. 11-) Her ikisinde de finansman yöntemi olarak kullanılan "Bey-i İstiğlâl ve İcâre Sukuk" işlemlerinde oldukça fazla benzer yön olduğu görülmektedir. 12-) Para vakıflarında uygulanan "Esham Sistemi-İltizam Benzeri" ile Katılım Bankalarının uyguladığı "Gelire Ensdeksli Senetler (GES)" arasında oldukça fazla benzerlik olduğu görülmektedir. 13-) Her ikisinde de "Karz-ı Hasen ve Ortaklık" yöntemleri nadiren uygulanmaktadır. 14-) Her ikisinde de meşru yollardan belirli oranda "Kar-Getiri" sağlanması hedeflenmektedir. Para vakıflarında bu durum "Toplum Menfaatıyla" açıklanırken, Katılım Bankalarında "Anonim Şirket" olmanın bir gereğidir.

6.4.2. Farklı Yönlerin Mukayesesi

Para vakıfları ile Faizsiz Finans Kurumlarının; sahip oldukları iktisadi ve kurumsal sistem yapıları, kuruluş işlemlerinde bağlı oldukları yasal mevzuatlar, kuruluşta konulması zorunlu olan asgari sermaye tutarları, yönetim usul ve esasları, tâbi oldukları bağlayıcı yasal mevzuatlar, fon toplama ve fon kullandırma şekilleri, uygulanan fon kullandırma yöntemlerinde talep edilen teminat hususları, kurumların bağlı buldukları denetleyici birlikler, bölgesel ve genel yapı arzetmeleri gibi yönlerden oldukça farklı yapıya sahip oldukları görölmektedir (Kayahan vd., 2016, ss. 82–87).

“Farklı Yönler” Genel Olarak Şunlar Olmaktadır (A. Durmuş, 2022, ss. 14–15); 1-) Para vakıfları genel itibariyle “İslamî İktisad” sistemi içerisinde faaliyet göstermekte iken; Katılım Bankaları genel olarak faizli banka sisteminin yaygın olduğu ve faizin devlet otoritesince meşrû sayıldığı ölkelerde faize alternatif olarak uygulanmaya çalışılmaktadır. 2-) Para vakıfları kurulurken “Vakıf Kuruluşu” ile bağlantılı prosedürler esas alınırken; Katılım Bankalarının kuruluşunda “Genel Bankacılık” prosedürleri kriter olarak alınmaktadır. 3-) Para vakıflarında kamu otoritesinin belirlemiş olduğu bir “Âzamî Kâr Oranı” mevcut olup bunun üzerinde kâr elde etmek yasaklanmış iken (Kaya, 2010, s. 16); Katılım Bankalarında da benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına bildirilen ve “Âzami Kâr” oranının altında olmak kaydıyla Katılım Bankasınca belirlenmektedir (2020/3 Sayılı Resmi Gazete, 2020). 4-) Para vakıflarının gelirleri tamamen “Toplum Yararına” olup, sosyal alanlarda sarfedilmektedir. Katılım Bankalarında ise anonim şirket olma vasfının getirdiği bir “Ticârî Yapı” sözkonusu olduğundan elde edilen “Kâr/Getiri” ortaklar arasında bölüşölüp, doğrudan topluma dönme gibi bir vasıf sözkonusu değildir. 5-) Para vakıflarında sözleşmede bulunması durumunda bağışta bulunan sermayenin belirli bir bölümünün “Karz-ı Hasen” gibi alanlarda kârsız şekilde kullanılması mümkün olabilmekte iken; Katılım Bankalarında sahip olunan Anonim Şirket statüsündeki ticârî kuruluş vasfı, onların böyle kârsız uygulamalara nadir durumlar haricinde girmelerini engellemektedir. Ancak faizli bankalarla karşılaştırıldıklarında bu tür kârsız hayır işlemlerini, Katılım Bankalarında az da olsa görmek mümkün olabilmektedir. 6-) Para vakıfları yapıları gereği ticarethane olmadıklarından getirilen yasal düzenlemeler, onların

yatırım yapan büyük sermaye kuruluşu olmalarına ya da diğerleri aleyhinde çok fazla büyüyüp genişlemesine belirli sınırlamalar getirmektedir (Kaya, 2010, s. 16). Buna karşın Katılım Bankaları her ne kadar İslami yönleri olsa da, konvansiyonel bankalar kanununa tabi faizli kapitalist sistem içerisinde yer alan ticarethane vasfına sahip olduklarından, toplum menfaatine olarak onların aşırı büyümesi ya da genişlemesini önleyici herhangi bir önlem söz konusu olmamaktadır. 7-) Para vakıflarında Katılım Bankalarında yer alan fon toplama yöntemleri bulunmayıp, onların fonlarının kaynaklarının tamamını “Hibe ve Bağışlar” oluşturmaktadır. Oysa Katılım Bankalarında “Özel Cârî ve Katılım Hesabı” şeklinde fon toplama yöntemleri mevcut olup, onların bağış ve hibe gibi yöntemlerle fon toplamaları sözkonusu olmamaktadır. 8-) Para vakıflarında verilen kredilerin vadeden önce tahsil edilmesi durumunda, kalan süreye denk gelen kârpayı müşteri lehine düşüldüğü halde (Kurt, 1996, s. 46); Katılım Bankalarında bu durum tüketici kanunları gereği mümkün olabildiği halde tamamen Katılım Bankasının insiyatifine bırakılmaktadır. 9-) Para vakıflarında vakfedilen paranın zaman aşımı süresi; paranın aslına dayanan davalarda 36 yıl, paranın kârına dayanan davalarda 15 yıl kanunen öngörülmekte olup (Kurt, 1996, s. 64); Katılım Bankalarında bu konudaki davalarla ilgili düzenlemeler Bankalar Kanunu’nda yer alan standart genel düzenlemelere tâbi olmaktadır. 10-) Para vakıflarının temelini oluşturan “Muâmele-i Şer’iyye ve Bey-i İne” yöntemleri; Katılım Bankalarında nadir olarak uygulanmaktadır. Malezya Katılım Bankalarında “Şâfi Mezhebinin” yaygın olmasının da etkisi ile çokça uygulanan bu yöntemler, Türkiye Katılım Bankalarında nadir olarak kullanılmakta olup; Türk Katılım Bankalarının en çok kullandıkları yöntemlerin başında “Murâbaha ve İcâre” gelmektedir.

6.5. PARA VAKIFLARININ MEŞRUIYETİ VE GETİRİLEN ELEŞTİRİLERE GENEL BİR BAKIŞ

Öncesine dair herhangi bir kaynak olmaması dolayısıyla, bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devletine has kurumlar olduğu anlaşılan para vakıfları (Özcan, 2003, s. 11), kurulduğu günden günümüze kadar sürekli tartışılır hale gelmiştir. Osmanlı Devleti’nin mâli yapısı

çerisinde son derece önemli bir yer işgaleden, bir nevî kredi kurumu gibi çalışan bu kurumlar; 16. yüzyılda oldukça ateşli tartışmalara mâruz kalmış ve üst düzey din alimlerinin birbirlerine yazdıkları risâleler vasıtasıyla kayıt altına alınarak yankıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bilimsel tartışmanın sınırları zorlanarak, padişaha kadar yazılan risâleler yoluyla âdeta resmiyet kazanması için çaba sarfedilen bu tartışmaların ilki, “Çivizâde Mehmet Efendi”nin başlattığı ilk başkaldırıdan ibarettir. Bir dönem şeyhülislamlık görevinde bulunan, ancak görevden alındıktan sonra Kanûni’ye “Para Vakıflarının Haramlığı” konusunda risâleler yazmaya başlayan Çivizâde; ilk olarak Osmanlı Devleti’nde Para Vakıfları’nın yasaklanmasını sağlayan şahıs olarak tarihe geçmiştir. Çivizâde’nin ölümünden sonra yine uygulama yolu açılan Para Vakıfları hakkında ortaya çıkan risâle silsilesi kaynaklardan öğrenildiği kadarıyla; 1-) İbn Kemal-Kemal Paşa Zade; (Para Vakıflarının Câiz Olduğuna Yönelik). 2-) Ebüssuûd (İbn Kemal’i Destekler Nitelikte). 3-) Çivizâde Mehmet Efendi (Ebüssuûd’a Reddiye- İlk Başkaldırı). 4-) İmam Birgivî (Çivizâde Mehmet Efendi’yi Destekler Nitelikte- Ubüssuûd’a İkinci Reddiye). 5-) Sofyalı Bâli Efendi (Çivizâde’nin Yasaklanmasına Sebep Olduğu Para Vakıfları Hakkında “Para Vakıflarının Toplumsal Önemi Konulu Risâleler”) (Dumlu, 2015, ss. 311–312).

Günümüze kadar yankıları devam eden Para Vakıfları hakkındaki tartışmaların; 1-) Para Vakıflarının Meşruiyeti, 2-) Para Vakıflarının Ebedîliği Hususu, 3-) Para Vakıflarının Tescîli, gibi konular etrafında şekillendiği görülmekte olup (Dumlu, 2015, ss. 313–326); bunlardan en önemlisi ise elbette “Para Vakıflarının Meşruiyeti” olmaktadır. Para vakıfları ile ilgili ilk fetvayı veren Hanefi fakih Züfer; vakfedilen mislî menkul malların önce satılıp elde edilen nakit çalıştırılarak gelir elde edilmesini şart koşmuştur. (İsmail Kurt, 1996, s. 34). İmam Züfer’e göre para vakfedilir ve ihtiyaç duyan kişi bu yolla kredi kullanmış olur. Para vakıfları yoluyla ilgili nakitlerin işletilmesi sonucu toplumdaki diğer fakirlerin de bu yolla ihtiyaçları karşılanır (İsmail Kurt, 1996, s. 36). Bu görüşlerden hareketle para vakıflarının ağırlıklı olarak temeli İmam Züfer’e dayandırılmaktadır denilebilir.

Meşruiyet konusunda yukarıda geçen risâlelerden “Ebüssuûd-Çivizâde-Birgivî” risaleleri konuya ışık tutması ve tartışma konularının neler olduğunu anlamamız açısından diğerlerine nazaran daha önemli olmaktadır. Çivizâdenin reddiyesine sebep olan ve tartışmaları başlatan dönemin şeyhülislamı Ebüssuûd tarafından kaleme alınan “Ebüssuûd Risâlesi”, bahsi geçtiği

üzere Para Vakıflarının meşruluğunu savunmaktadır. Ebussuûd'un Para Vakıflarını câiz görmekteki dayanağı; İmam Şâfi'nin konuya tamamen cevaz veren görüşlerinin yanısıra konuyu "Nassa Binâen" câiz gören Hanefî alimi Ebû Yusuf ile "Örfe Binâen" câiz gören Hanefî alimi İmam Muhammed'in görüşleri olmaktadır. Hanefî mezhebi dairesinde kalarak konuyu temellendirmeye çalışan Ebussuûd; temelde kendisine İmam Muhammed'i rehber edinmektedir (Ebussuûd & El-Mâdii, 1997, s. 27).

Ebusuûd tarafından İmam Muhammed'in örf haline gelmiş teâmüller baz alınarak konunun câiz olduğu görüşü benimsenmiş olmakla birlikte; Çivizâde şeyhülislamlık makamında yerine atanmış olan Ebussuûd'a, Birgivî ile birlikte "Örfü Tartışmaya Açarak" reddiye risâleleri yayınlamışlardır. Örfün sorgulanabilir bir yapıda olduğunu ve ancak müçtehidlerin örf'e muhalif olmamaları halinde delil olabileceğini savunan Çivizâde; "Teârufun (Örf) - İcmaya Râci" olduğunu ve icmânın ise ancak müçtehitlerin ittifakı ile meydana gelebileceğini tekrâren vurgulamıştır. Diğer taraftan benzer gerekçe ile Ebussuûd'a karşı çıkan ve Çivizâde yanında yer alan Birgivî de; örfü (teârufu) ikiye ayırarak karşı çıkma gerekçesini delillendirmeye çalışmaktadır. Birgivî'ye göre; bu iki "Örf (Teâruf)"; Küllî Teâruf ve Hâs Teâruf olmaktadır. Bunlardan ilki yani "Küllî Teâruf"; müçtehirler arasında meydana gelen örf ve adetler olduğu için, icmâ niteliği taşıdığından dolayı genel-geçer bir delil niteliği bulunmaktadır. Diğer ikincisi olan "Hâs Teâruf" ise belirli bir yerde ve zamanda oluşan örf ve adetler olmaktadır ki, bunların müçtehitlerin ittifakıyla bir ilgisi olmadığından genel-geçer bir delil olmaları söz konusu olmamaktadır (Birgivî (Takıyyüddîn Muhammed), 2002, s. 181). Görüldüğü üzere tıpkı Çivizâde gibi Birgivî'nin de, "Teârufun (Örf) - İcmaya Râci" olacağı ilkesinden hareketle Ebussuûd'un "Para Vakıfları Câizdir" fetvâsına karşı çıktığı anlaşılmaktadır.

İslam Fıkhdında toplum menfaatine görülen alanlarda, çözümsüz kalındığı zamanlarda başvurulmuş ve "Çözüm Üretme - Çıkış Yolu Bulma" manasına gelen "Hilye-i Şer'iyye" konusunun; Para Vakıflarında sıkça kullanılan "Muâmele-i Şer'iyye" bahsiyle çok yakından ilgisi bulunmaktadır. Çünkü karşı karşıya olunan güçlüğe çözüm bulunurken yapılan muâmeleyi ifade eden "Muâmele-i Şer'iyye" konusu; Para Vakıflarında oldukça sık kullanılmakta bulunan yöntemin bizzat kendisi olmaktadır. Dolayısıyla "Muâmele-i Şer'iyye" vasıtasıyla çözüm bulunan anlaşmazlıklar bir nevi meşrû hale getirilmekte, bu

işlem sonucu elde edilen getiri de “Ribh-i Şer’î - Meşrû Kâr” hükmüne bürünmektedir. İlk olarak Hanefî mezhep alimlerinde “Fıkî Konuları Hayata Uydurma” maksatlı olarak kullanılan “Muâmele-i Şer’iyye” meselesi, zamanla “Hile Yapmak” şekline dönüşmüş olsa da günümüzde dîni meselelerde sıklıkla kullanılmaktadır (Döndüren, 2023).

Para Vakıflarındaki “Muâmele-i Şer’iyye” olarak nitelendirilen işlemleri bir çeşit “İne (Aldatıcı) Satış” olarak gören bazı İslam alimleri; Ebû Dâvud ve Ahmet Bin Hanbel kaynaklarındaki “İne (Aldatıcı Satış)”ye yönelik iki Hadis-i Şeriften dolayı Para Vakıflarındaki “Muâmele-i Şer’iyye” işlemini geçersiz kabul etmektedirler. Bu Hadis-i Şerifler şunlar olmaktadır; 1-) İnsanlar dinarların ve dirhemlerin peşinde İne Satış yapar, Allah (c.c.) yolunda savaşmayı bırakırlarsa, Allah (c.c.) onlara bir bela gönderir ve bu bela onlar tekrardan dinlerine dönüncüye kadar onların üzerinden kaldırılmaz (Ebû Dâvud, Büyû’, 54; Melâhim,10; Ahmed b. Hanbel, II, 42). 2-) Bir kadın Hz. Âişe’ye “Zeyd’e veresiye olarak bir köleyi 800 dirheme sattım, ardından onu 600 dirheme peşin şekilde geri satın aldım” dedi, Hz. Âişe bunun üzerine “Ne kötü bir alış-veriş, Zeyd’e söyle eğer tevbe etmezse, yaptığı cihadların sevabını kaybedecek” cevabını verdi. Kadın bunun üzerine “Peki satışı bozup onu 600 dirheme geri satınalsam olur mu?” diye sordu. Bunun üzerine Hz. Âişe; “tabii ki Bakara 2/275 gereği kime Rabb’inden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, önceden verdiği kendinindir” cevabını verdi. (Ahmet b. Hanbel, IV,180; el-Kâsâni, Bedâiyu's-Sanâyi', V, 198, 199; Vehbe ez-Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühu, Dimâşk 1984, IV, 469).

Para Vakıflarında bu kadar tartışmaya konu olan “Muâmele-i Şer’iyye” işlemindeki “İne Satış Yöntemi”; “Bir kimsenin başka bir kimseye yüksek fiyattan vadeli olarak bir malı teslim etmesinin ardından, yüksek fiyattan tahsil edilecek borç bakiyesi müşterinin hesabında kalmak kaydıyla; aynı malı daha düşük bedelle müşteriden peşin şekilde geri alması” şeklinde tanımlanmakta olup (S. Bayındır, 2015, s. 174); sorun teşkil eden meselenin “aynı malın iki kişi arasında dönüp tekrardan aynı sahibine geri gelmesi” hususu olduğu anlaşılmaktadır. İlgili satışın iki kişi arasında cereyan etmesini “Aldatıcı Olarak” gören Ebû Hanîfe başta olmak üzere bazı İslam alimleri, araya üçüncü bir kişinin girmesiyle ilgili faizin ortadan kalkacağını ve satışın bu yolla normal bir satış işlemine döneceğini ayrıca vurgulamaktadırlar (Serahsî, 1983, s. 13/123). İki kişi arasında cereyan eden ve pek çok İslam alimince faizle eşdeğer görülen “İne Satış Yöntemi”nde; mal dönüp dolaşım ilk

sahibine geriye gelmekte, aslında bir kimse önce malını vadeli satıp sonra onu peşin şekilde geri satınalarak aradaki olumlu farkdan (Kâr) nemalanmaktadır. Ticari hayatta nakit gereksinimi içerisinde olan kimselerin genellikle başvurduğu bu yöntem (Celebcioğlu, 2017, s. 122); Osmanlı Devleti bünyesindeki Para Vakıflarında da “Muâmele-i Şer’iyye” olarak kullanılmış olduğundan bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Şafi alimlerin tamamına yakınının kabul ettiği, Hanbelî ve Malikî alimlerin şiddetle karşı çıktığı “İne Satış” yöntemine Hanefilerin yaklaşımı biraz farklıdır. Ebû Hanife tarafından, “İne Satış” nevinden yapılan bu tür işlemlerin; şayet iki kişi arasında gerçekleşirse fâsit, ancak araya üçüncü bir şahsın girmesi ile câiz olabileceği vurgulanmıştır (Serahsî, 1983, s. 13/123). Ebû Hanife’nin bu açıklamasıyla yapılan işlemler; araya üçüncü şahısların girmesi sağlanarak “Muâmele-i Şer’iyye” adı altında borç temin etme yolları aranmasının yolunu açmıştır. Hanefî alimlerinden İmam Ebû Yusuf da benzer şekilde; “İne Satış” olarak görülen bu yöntemi câiz gördüğünü, hatta haramdan kaçmak için başvurulduğu takdirde sevâbının bile bulunduğunu “Nassa Binâen” belirtmiştir. Ancak yine Hanefî alimlerden olan İmam Muhammed, faizcilerin uydurduğu “Muâmele-i Şer’iyye” işlemine “İne Satış” ismini vermiş ve kalben bu işleme razı olamadığını dile getirmiş (Döndüren, 2023) olsa da, “Örfe Binâen İstihsânen” bu tür işlemleri câiz gördüğüne dair de pekçok kaynak bulunmaktadır (Dumlu, 2015, s. 315).

Hanefî alimler arasında genel olarak “Muâmele-i Şer’iyye” faiz nevîden sayılmayıp câiz kabul edilmiş, dolayısıyla o dönemden günümüze kadar fetvâlar da “Muâmele-i Şer’iyye”nin câizliği yönünde süregelmiştir. Ayrıca Osmanlı ekonomik sisteminde son derece önemli bir yere sahip olan Para Vakıfları hususunda Osmanlı Sultanlarının, Hanefî mezhebinde yeralan “Muâmele-i Şer’iyye Geçerliliği” yönünde fetva vermelerini emretmeleri, bu konu hakkındaki tartışmaları en azından ilgili dönem için bir ölçüde azaltmıştır (Ali Haydar Efendi, 1912). İlgili talimatlar sonucu Belh fakihleri; “İne usulüyle yapılan alış-verişin, çarşı-pazarlarda yapılan alış-verişten daha hayırlı olduğu” yönünde fetvalar vermeye başlamışlardır (Döndüren, 2023). İlgili konuya örnek vermek gerekirse, Osmanlı Devleti’ndeki kanunnâmelerde borç verilen vakıf paralarında, geri ödemelerin bir fazlalığa binâen alınması şart koşulmuş olup; Sultan 1. Selim’in kanunnâmesinde;

”muamele-i Şer’iyye idenün onun onbirden ziyadeye itdirmeyeler ve Şer’i mu’amele itmedin kat’a ribâ itdirmeyeler” Şeklinde kayıt bulunmaktadır” (AŞar, 2011, s. 49).

Günümüz tanınmış fâkihlerinden Hayrettin Karaman ise; para vakıflarını “Dert Çözen” finansman modeli olarak görmektedir. Çünkü çoğu zaman nakit ihtiyacı içerisinde olan kişinin katılım bankalarına başvurması esnasında kullanmış olduğu finansman modeliyle genelde pek bir alakası yoktur. Bu durumdaki kiŐilerin tek maksadı biran önce aradığı nakde kavuŐmaktır. Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak İslamda faiz söz konusu olmadığına göre, tek helal yöntem elbette “Karz-ı Hasen” olmaktadır. İşte “Para Vakıfları” kullanmış olduğu “Vefa-İstiğlal-Muamele” yöntemleri ile aslında bu nakdi karŐılama maksadını gütmektedir. Ebu Hanife ve İman Yusuf’un onay verdiği bu yöntemler ile “Para Vakıfları”, gerek ekonomiye gerekse ihtiyaç sahibi insanlara destek olarak onların dertlerini çözmeye çalışmaktadır (Karaman, 2018). Diğer önemli günümüz fakihi olan Ömer Nasuhi Bilmen’e göre ise; vakfın malı bir kimseye ribhsiz (kârsız) borç olarak verilemez ancak ilgili işlemde faiz alınması da haramdır. O halde meşru bir satım yoluyla “Para Vakıfları” kullanılarak vakfa gelir sağlanmak ve faizden uzak durmak mümkündür. Ebu Yusuf’un fetvasından hareketle herhangi bir faiz işleminin gerçekte gerçekleşmediğini vurgulayan Bilmen; ilgili kurumların meşru bir çıkış yolu olduğunu ve bu yolla haramdan kaçıldığını vurgulamaktadır (AŞar, 2011, ss. 16–17; Bilmen, 1986, ss. 5/47-48).

Sonuç olarak Para Vakıfları hakkında “Genel Bir Değerlendirme” yapılacak olunursa; 1-) Para Vakıfları hakkında karŐıt görüş bildirenlerin dayanakları, ilk dönem fikhî ulemanın farklı görüŐlerinden ileri gelmektedir. Osmanlı döneminde Para Vakıfları ”Dini-Toplumsal-İktisadi” hizmetler sundukları için; toplum yararına olarak gerek Osmanlı padiŐahları gerekse dinî otorite olan Őeyhülislam tarafından oldukça desteklenmiŐtir (Şimşek, 1985, s. 220). 2-) Kaynağını İslamdan alan ve yardımlaşma esasına dayanan ilgili kurumların, sağlam temeller üzerine binâ edilmiş olmaları nedeniyle denetimleri de kolay yürütölmüŐ olup (Şimşek, 1985, s. 220); tarihin her döneminde “yetim-fakir-kimsesizlerin” gelir kapısı olmaları dolayısıyla da toplum tarafından her dönemde oldukça kabul görölererek sahiplenilmiŐtir. 3-) Osmanlı döneminde kuruldukları çeşitli kaynaklardan anlaşılan “Vakıf Geleneği” halen günümüzde devam eden Osmanlı mirası bir uygulama olmuştur. “Sosyal-Költürel-İktisadi-Finansal” olmak üzere birçok alanda devlete ve topluma faydası dokunan

bu kurumların eski dönemde kullandıkları “İstiğlâl (Sat Geri Kirala)-Mikro Finans Uygulamaları-Sukuk (Varlığa Dayalı Menkul Kıymet)” gibi yöntemler halen İslami Finans kurumlarınca kullanılmakta olan yöntemler olmaktadır (M. E. Durmuş, 2022, s. 107). 4-) Vakıflar kâr amacı gütmeyen tamamen toplum yararına faaliyet gösteren kurumlar olduklarından; Kanâatimizce onların halktan bağış yoluyla topladıkları nakitlerin, kredi olarak kullandırılmalarının ardından geri dönüşünde herhangi bir eksilme ve azalma olmamalıdır. Bundan dolayı bu nakit paralar fakirlere yardım için halktan toplanan “Emanet Paralardır” ve zayî edilmemelidir. Hal böyle olunca bu kurumların ihtiyacı olan kimselere kullandıkları kredilerden kâr etmeleri yine toplum menfaatine olarak birçok İslam alimi ve Osmanlı Devleti’nce hoş karşılanmıştır. Gayet açıktır ki, verilen kredilerin geri dönüşü sağlanamadığında bu kurumlar iflas edecek, bunun sonucunda fakirlerin gelir kapısı kapanmış olacak ve sonuçta vakıfların varlığı tehlikeye girecektir.

6.6. PARA VAKIFLARININ GÜNÜMÜZ KATILIM BANKALARINA ALTERNATİF OLMA YÖNÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Günümüz Kapitalist zihniyetinin anlayışından hayli uzak olan “Vakıf Kurumları” bir İslam müessesesidir ve kaynağını yardımlaşma ve dayanışmadan alır. Tarihte İslam Ekonomisi üzerine pek çok düşünür, Kapitalizme hizmet eden ve bir ticarethane olan “Faizli Bankaların” yerine “Vakıf Kurumlarını” inşa etmenin gerekliliğinden bahsetmiş ve halen bahsetmektedir. 1970’li yıllardan itibaren başlayan ve günümüzde hayli mesafe kat eden İslami Finans kurumları, her ne kadar faize bir alternatif olmaya çalışsalar da, neticede bir ticarethanedirler ve Kapitalizmin öngördüğü “Kar Maximizasyonunu” merkeze almaktadırlar. Hal böyle olunca işin içine Kapitalist kazanma arzusu girdiğinde hizmet ister istemez ikinci plana itilmektedir. Kanâatimizce İslami Finans kurumlarını öncelikle bu “Ticarethane Zihniyetinden” kurtarmak gereklidir. Bunun için de önce bu kurumları kâr maximizasyonundan uzak saf İslamî amaçlara yöneltmek, daha doğrusu “Allah c.c. adına güzel borç veren kurumlara” dönüştürmek lazımdır. Bu gerçekleşmeden İslami Finans kurumları ne kadar İslama hizmet ediyoruz deseler de, ister istemez kendilerini Kapitalist zihniyetin dişlilerine kaptırma tehlikesi içinde olacaklardır.

Katılım bankaları her ne kadar İslami prensipleri kendine şîâr edinmiş olsa da, dünyaya hakim olan Kapitalist bir düzen içerisinde faaliyet göstermektedir ve Kapitalizmin dönüştürücü ve asimile edici girdabında İslami kaidelerden ödün vermeden kâr elde etmeye çalışmaktadır. Hal böyle olunca bir yandan ayakta kalmak için kendi kârlılığını düşünme içgüdüsü, diğer yandan Kapitalist sistem içerisinde bir takım İslami prensipleri esnetme girişimi her geçen gün katılım bankalarını özünden uzaklaştırarak sekülerleşmeye itmektedir. Bu nedenle İslam dünyası denenmiş denemekten vazgeçerek biran önce özüne dönmeli ve Asad Zaman'ın ifadesi ile (Zaman, 2014, ss. 171–194) İslâmi kâidelere uygun “Özgün İslami Finansal Kuruluşlar” inşa etmelidir ve etmek zorundadır. İşte “Vakıflar” yapı itibariyle bu özgün kurumlar içerisinde baş sıradadır denilebilir. Çünkü özündeki “Yardımlaşma İlkesi” gereği bu kurumlar İslamın ruhu ile birebir ötüşmektedir. Diğer yandan İslamda; Kapitalizmde olduğu gibi servetin biriktirilip yığılması kesinlikle yasaklanmıştır. Bu amaca hizmet eden Kapitalist bankalar, özünde İslami kâideler olsa da sırf “Banka Olma” vasfı nedeniyle İslamın ruhuna oldukça yabancı ve ters kurumlar olmaktadır. İslama göre; servetin zaruri ihtiyacı aşan kısmı halk içinde dolaşmalı, fakirlerin hizmetine sunulmalıdır. Vakıflar tam da bu amaçla kurulmuş İslamın maneviyatına uygun özgün kurumlar olmaktadır.

İslam ülkeleri Kapitalizmin bir takım dogmalarını, İslam iktisadına uyarlamaya çalışmaktan artık vazgeçmelidir (Kahf, 2003). Faizsizlik maskesi altında Kapitalist kâidelerle örülü bir takım yöntemler geliştirerek bunları İslamın kaidelerine uygun hale getirmek, özünde İslami ruh yoksa yapmacık kalacak ve işi kılıfına uydurmaktan öte gitmeyecektir. Sömürgecilik sistemine dayalı olan Kapitalist banka zihniyeti, ne kadar faizsizliği savunsa da, gerçekte kârını maksimize etmeye çalışan “Ticari Kurumlar” olduğundan asla İslam dini ile bağdaşamayacaktır. İslamda kâr elde etmek tabî ki haram değildir. Ancak bu kâr; insan olmaktan ödün vermeden çalışmanın doğal bir sonucu olarak meydana gelmiş olmalıdır. İnsanları sömürerek ve elindeki birikimlere göz dikerek elde edilen kâr, hırstan ve zorbalıktan öte gitmeyecektir.

Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman başta olmak üzere, Osmanlı Devletinin en güçlü dönemlerinde faaliyet gösteren “Vakıflar/Para Vakıfları”; gerek devlet gerekse halk açısından önemli bir finansman kaynağı olmuştur. Para vakıfları hususunda ilk fetvayı veren

Hanefi fakih Züfer; vakfedilen misli menkul mallarin önce satılıp elde edilen nakit çalıştırılarak gelir elde edilmesini şart koşmuştur. İslam hukukçularının büyük çoğunluğunun bu konuda ittifakı vardır. İslami incelikleri bilmeyen bazı çevreler para vakıflarının İslami bir finans kurumu olarak gelişmesine mani olmuşlardır (İsmail Kurt, 1996, s. 34). İmam Züfer'e göre para vakfedilir ve ihtiyaç duyan kişi bu yolla kredi kullanmış olur. Para vakıfları yoluyla ilgili nakitlerin işletilmesi sonucu toplumdaki diğer fakirlerin de bu yolla ihtiyaçları karşılanır (İsmail Kurt, 1996, s. 36). Ebu Hanife ve Ebu Yusuf başta olmak üzere pek çok Osmanlı şeyhülislamı da para vakıflarına cevaz vermişlerdir. Çünkü konunun temelinde Kapitalist sermayedar güç odakları yoktur. Konunun özünde "Yardımlaşma" mantığı vardır. Bir takım haksız eleştirilere maruz kalan ve kalmakta olan bu kurumların kullandığı yöntemlerin haramlığına dair de kesin bağlayıcı bir delil bulunmamaktadır. Yöntemin özü; Efendimiz (s.a.v) ve diğer önde gelen sahabelerin bizzat kullandığı "Vakfetme Geleneğinden" gelmektedir. Kaynağı nakit ya da gayri menkul olsun, Efendimiz (s.a.v)'in bizzat fiilleri ile sabit olan "Vakıflar /Para Vakıflarında" amaç; darda kalan insanların ihtiyacına yetişmek, dünyada hayırla hatırlanmak, ahirette rızaya ulaşmak gibi hususlar olmaktadır. Hal böyle olunca bu kurumların önüne set çekmek ya da acımasızca eleştirmek büyük bir vebal olacaktır.

Kanaâtimizce Osmanlı Devleti dönemindeki "Vakıf" müesseseleri İslami Finansa bir alternatif olarak düşünölmeli ve bu konuyu geliştirme metodları gündeme getirilmelidir. Oluşturulacak bu yeni sistemde ise, vakıf gelirlerine sadece bağışlar değil; aynı zamanda "Zekat-Sadaka-Hıbe-Fitre" gibi İslami yardım fonları da dahil edilmeli ve bu gelirlerin fakirlere dağıtımından da öncelikle bu kurumlar sorumlu olmalıdır. Çünkü insanlar günümüzde verdikleri "zekatın-kurbanın-bağışın-sadakanın" nereye gittiğinden endişe duymaktadır. Vakıf nezdinde yürütölen bu işlemler şeffaflaştırılmalı, insanlar yaptıkları yardımların sonuçlarından haberdar edilmelidir. Yani kısacası, zekat hizmeti de dahil edilerek bugün İslami Finans kurumlarının hali hazırda kullanmakta oldukları yöntemler ve işlemler, "Bankalar Nezdinde" değil, "Vakıflar Nezdinde" sürdürölmelidir. Vakıflar bünyesinde yürütölecek "Zekat-Sadaka" türü gelirlerin devlete ödenen resmi vergilerden düşölmesi sağlanarak halkın dikkati yeni tip "Vakıflar/Para Vakıflarına" çekilmelidir. Günümüzde İslami oldukları iddia edilen finans kurumları ve katılım bankaları; öncelikle

“Allah (c.c.) adına borç veren” kurumlar haline getirilmeli ve bu kurumlar biran önce “Ticarethane” mantığından uzaklaştırılmalıdır.

SONUÇ

Müslüman toplumlar günümüz vahşi Kapitalizminin gölgesinde, bir yandan dünya ve ahiret dengesini göz önünde bulundurup diğer yandan piyasa koşullarının gerisinde kalmamak için kendilerine en uygun olan finansal yöntemi bulmaya çalışırken; faize bulaşmama konusunda âzami bir çaba harcamaktadırlar. Hal böyle olunca faizden uzak kalarak ihtiyaç duyulan fonları temin etmek gayesiyle Osmanlı devleti 15. yüz yıldan itibaren Para Vakıfları bünyesindeki “Muâmele-i Şer’iyye” kapsamında faize alternatif bazı yöntemler denemiş olsa da; yoğun eleştiriler nedeniyle istenilen başarıyı sağlayamamış günümüze kadar maâlesef varlığını sürdürememiştir. Osmanlı devletinden günümüze kadar olan dönemde diğer Müslüman ülkeler tarafından da bazı ufak tefek girişimler olsa da, faize alternatif büyük çaplı ideal bir faizsiz finansal sistem henüz tam anlamıyla bulunmuş ve kurgulanmış değildir.

Yazıktır ki, Kur’an-ı Kerimde şiddetle yasaklanmış olmasına rağmen, İslam Devletlerinin faiz hususundaki bu başarısızlığı elbette Kapitalizm gibi dünyadaki egemen güçlerden ve İslam ülkelerinin Osmanlı devletinden sonra bağımsızlıklarını yeni yeni elde etmelerinden ileri gelmektedir. Bu konuda Malezya’daki “Tabung Haji” adlı hac fonları uygulaması özgün İslami kurumlar hususunda küçük çaplı da olsa umut verici bir girişimdir. Bilindiği gibi Malezya 1957 yılında bağımsızlığını kazanmış ve 1960 yılında “Hac Kumbarası” anlamına gelen “Tabung Haji” firmasını geliştirerek, özgün İslami kurumlar hususunda önemli bir buluşa imza atmıştır. Yüzde yüz Malezya hükümeti güvencesinde olan bu kurum vasıtasıyla; hacca gidecek Müslümanlar mal varlıklarını satmadan ve ayrıca bu fonların şer’i alanlarda işletilmesi yoluyla ilave kazançlar da elde etmek suretiyle bir yandan ibadetlerini rahatça gerçekleştirmekte, diğer yandan ülkeyi dar boğazdan kurtarıp refaha katkı sağlamaktadır. Halen varlığını başarıyla devam ettirmekte olan ve İslami Kalkınma Bankası tarafından ödüle layık görülen “Tabung Haji” kurumu; Endonezya gibi ülkelere de örnek alınarak geliştirilmiştir. İşte İslam ekonomisinin böyle özgün ve başarılı kurumlara ihtiyacı vardır. 1299 yılından beri bağımsız bir devlet olarak ayakta kalan Osmanlı devleti bu görevi “Para

Vakıfları” ile sürdürmek istemiştir ancak bu kurum da belki kasıtlı olarak talihsiz bir şekilde yoğun eleştirilere maruz bırakılarak günümüze kadar faaliyetlerini maâlesef sürdürememiştir.

İslam alemi faiz hususunda Efendimiz (s.a.v.)’in ağzından alıntılanmış çok detaylı açıklamalara sahip değildir. Bunun sebebi, inen faiz ayetlerinin Efendimiz (s.a.v.)’in hayatının son dönemlerine rastlıyor olmasıdır. Bu doğrultuda İslamın ilk ortaya çıktığı yıllardan başlayarak günümüze kadar uzanan bu süreçte, eldeki veriler ışığında faiz gibi kurucu bir unsur halâ tam olarak netliğe kavuşturulmuş değildir. Bu konuda farklı mezheplere sahip İslam alimlerinin farklı esnek yapıdaki içtihatları doğrultusunda İslam ekonomisine yön verilmeye çalışılmaktadır. Gerek faiz gerekse faize alternatif olarak icad edilen yöntemler konusunda geçmişten günümüze devam eden fikhî tartışmalar geçerliliğini halen korumakta, müçtehitlerin aykırı yorumları her geçen gün gündemi yoğun şekilde meşgul etmeye devam etmektedir.

Bu karmaşık sürecin bir göstergesi olarak Osmanlıda İslam ekonomisinin bir yansıması olan “Para Vakıfları” konusu; Osmanlının “Dini-Toplumsal-Ekonomik” alanlardaki kurumsallaşmış yapısını ortaya koymaktadır denilebilir. İslamın yardımlaşma ve cömertlik ilkelerine uygun, tamamen Osmanlıya özgü kurumlar olan “Vakıflar/Para Vakıfları” gerek dini ulemanın gerekse Osmanlı padişahlarının her hangi bir ödün vermeden sonuna kadar arkasında durdukları kurumsallaşmış bir iktisadi yapıyı temsil etmektedir. Cumhuriyet dönemi ile rafa kaldırılan ya da çok az bir kullanım alanı bırakılan Vakıflar; iktisadi yapıdan uzaklaştırılması ile birlikte ardında toplumu derinden etkileyen çok büyük boşluklar bırakarak aramızdan ayrılmıştır. Günümüzde “Vakıfların/Para Vakıflarının” oluşturduğu boşlukları doldurmak için, geçerliliği İslam alimlerince her dönemde tartışmalı olan bir takım yöntemler ile katılım bankaları İslam ekonomisine yönelik faaliyetlerini iyi kötü sürdürmeye çalışsa da, aslında özgünlük ve ruh itibarıyla yapılanlar oldukça yapmacık ve özünden uzak bir yapı sergilemektedir. Çünkü “Bankacılık Kurumu” İslamın özüne uygun bir yapı değildir. Bu kurumlar Kapitalis sistemin kurguladığı, tamamen sermaye odaklarına hizmet eden hastalıklı bir yapıdır. Hal böyle olunca içinde bulunduğu Kapitalist sistemden tamamen uzaklaşamayan ancak İslam dininden de ödün vermek istemeyen “Katılım Bankaları” buldukları bazı yöntemleri İslami kâidelere uyarlamaya çalışarak bir nebze olsun

durumu hafifletmeye çalışsalar da, yaptıkları faaliyetlerin İslama ne derece hizmet ettiği elbette tartışmaya açık bir konudur. Denilebilir ki; Kapitalist sistem içerisinde faaliyet göstermekte olan katılım bankaları; nihayetinde kâr amacı güden bir ticari kurum olduklarından, ne kadar İslami kaidelere ayak uydurmaya çalışsalar da farkında olmadan İslami kaidelerden bir takım ödünler vererek Kapitalizme hizmet etmektedir.

Kanaatimizce yapılması gereken; ticarethane mantığı içerisinde kendi kârlılığını düşünen ve Kapitalizmin bir yansıması olan “Banka” kurumları yerine “Vakıflar” gibi özgün İslami kurumlar oluşturmak ya da önceden var olan kurumları canlandırmaya çalışmak elzem olan bir davranıştır. Özünde İslami kaidelerin olduğu, insanları sömürmeye değil onlara yardım etme prensibine dayalı “Vakıf Kurumları” yıllardır Osmanlının mali yapısını pek ala ayakta tutmayı başarmıştır. Pek çok ulemanın da onay verdiği, temelinde Allah (c.c.) rızası olan bu tür kurumlarda elbette bir takım uyumsuzluklar ve tartışmalı konular da gündeme gelmiştir. Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken konu; kurumların ardındaki “Niyet-Amaç” olmaktadır. Nihayetinde “Vakıflar” İslami kaidelere uygun yardımlaşma esasına dayalı kurumlardır. Öte yandan faizli ya da faizsiz olsun “Bankalar” kârlılığı düşünen ticaret yapan kurumlardır. Vakıflara tekrardan dönüş meselesinin özü, aslında bu kadar açıktır ve tek kelime ile açıklanacak kadar basit bir mantığa dayanmaktadır.

KAYNAKLAR

- 2020/3 Sayılı Resmi Gazete. (2020). *Kâr Hadleri Konusu*. Sayı; 2020/3.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200210-9.htm>
- Ali Haydar Efendi. (1912). *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'i-Ahkâm*.
- Ali Haydar Efendi. (1991). *Düreru'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*.
- Aşar, B. (2011). *İslam Hukuk Tarihinde Para Vakıfları Ve Finansman Kaynağı Olarak Kullanılması*. 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü; Yüksek Lisans Tezi.
- Bayındır, A. (1996). *Bey'Bi'l-Vefa, Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bayındır, S. (2015). *Fikhî ve İktisâî Açından İslamî Finans*. Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1986). *Hukûk-ı İslîmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye*. Benli Kitabevi.
- Birgivi (Takıyyüddîn Muhammed). (2002). *Muhammed b. Pir Ali, Et-Tarikatü'l-Muhammediyye, Bombay, Risâletü'l-Kâzû'l-Hâlikîn, Hüsameddîn b. Musa Afâne*.
- Celebcioğlu, A. (2017). *Türkiye'de İslami Finansın Tarihi ve Kullanılan Finansman Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yüksek Lisans Tezi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2000). *Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İslam Ansiklopedisi*.

- Diyanet Vakfı Yayınları.
- Döndüren, H. (2023). *Hile-i Şer'iyye Yöntemi*. <https://sorularlailamiyet.com/kaynak/hile-i-seriyye>
- Duman, S. (2019). "Karz-ı Haenin Fıkhi Boyutu " içinde *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*. Ensar Yayınları.
- Dumlu, E. (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi). *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 0(44), 303–337. <https://doi.org/10.29288/ilted.308484>
- Durmuş, A. (2022). Para Vakıflarıyla Katılım Bankaları Arasında Bir Mukayese. *International Journal Of Financial Economics And Banking Practices*, 2, 1–18. <https://doi.org/10.57085/ufebud.1183291>
- Durmuş, M. E. (2022). *Banka Dışı İslami Finansal Kuruluşlar* (Salih Ülev; M. Beşir Çalışkan (ed.)). Orion Kitabevi.
- Ebussuûd, & El-Mâdii, M. B. M. (1997). *Risâle fi Cevazi Vakfı'n- Nukûd, Tahkik ve ta'lik: Ebu'l-Esbâl Sagîr Ahmed Sâgîf el-Pakistanî*.
- Ekinci, E. B. (2021). *Osmanlıda Bir Faizsiz Kredi Kaynağı; Para Vakıfları*. <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=1156&osmanlilarda-bir-faizsiz-kredi-kaynagi:-para-vakiflari>
- Ertem, A. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar. *Divan Dergisi*, Sayı;1, 111–149.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*. Çağlayan Matbaası.
- Günay, H. M. (2012). *Vakıflar Konusu - Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2012)*. 474- 479; Cilt;42. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif>
- İsmail Kurt. (1996). *Para Vakıfları - Nazariyat ve Tatbikat* (İslami İli). Ensar Neşriyat.
- Kahf, M. (2003). *The Role of Waqf in Improving The Ummah Welfare - Presentation at the International Seminar on "Waqf as a Private Legal Body."* Islamic University of north Sumatra.
- Karaman, H. (2018). *Dert Çözen Finansman - Para Vakıfları*. Hayrettin Karaman Şahsi Web Sitesi. <https://www.hayrettinkaraman.net/makale/1872.htm>
- Kaya, S. (2010). *XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları*. Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi.
- Kaya, S., Durmuş, M. E., Bektaş, İ., & Akkaya, A. (2017). "Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri." *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 3(3):50-62. doi: 10.25272/j.2149.
- Kayahan, C., Görkaş, İ., & Önk, H. (2016). Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Dumlupınar Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Afyonkarahisar, Aralık Sayısı*.
- Kerimoğlu, Y. (1985). *Emanet ve Ehliyet*. Benli Kitabevi.
- Kurt, İ. (1996). *Para Vakıfları – Nazariyat ve Tatbikat*. Ensar Neşriyat.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Serahsî. (1983). *Şemsü'l-Eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, el-Mebsût*. El-Mebsût; Çağrı Yayınları.
- Şimşek, M. (1985). Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt; 27(Sayı; 1-4), 207–218.
- Teber, Ö. F. (2002). Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişi. *Dini Araştırmalar*, 4(12), 197–205.

<https://dergipark.org.tr/da/issue/4449/61292>

Yanpar, A. (2014). *İslâmi Finans İlke Araç ve Kurumları*. Scala Yayınları.

Zaman, A. (2014). Building Genuine Islamic Financial Institutions (Çeviren; Mustafa Kenan Erkan). *Özgüİslami Finansal İkurumlar İnşa Etmek--Asad Zaman, Haziran*, 171–194.